

Usmene narodne bajke sela Kučice

Kovačić, Doris

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:323850>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKE STUDIJE

Doris Kovačić

USMENE NARODNE BAJKE SELA KUČIĆE

Završni rad

Zagreb, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKE STUDIJE

Doris Kovačić

USMENE NARODNE BAJKE SELA KUČIĆE

Završni rad

Mentor rada:

prof. dr. sc. Diana Zalar

Zagreb, rujan 2021.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. USMENO NARODNO STVARALAŠTVO	3
3. BAJKE	5
3.1. CRNI OVAN	5
3.2. CRVENE STINE	8
3.3. NI U DRVO NI U KAMEN	12
4. ANALIZA BAJKI	16
5. ZAKLJUČAK	19
6. LITERATURA	21

Sažetak

U ovom radu obrađena je tema „Usmene narodne bajke sela Kučiće“. Cilj rada bio je definirati usmeno narodno stvaralaštvo te analizirati navedene bajke. Shodno tome, rad je podijeljen na dva dijela. Prvi dio rada započinje teorijskim dijelom te se sastoji od uvoda u kojem smo govorili o podrijetlu samih bajki, nakon čega smo prešli na definiranje usmenog narodnog stvaralaštva koje smo temeljili na stručnoj literaturi. Drugi dio rada sadrži same bajke te analizu odabranih bajki u kojoj smo izdvojili njihove motive i simbole. Naposljetku prelazimo na zaključak rada u kojem su iznesene najvažnije činjenice ovoga rada i sami zaključak do kojeg smo pomoću njih došli.

Ključne riječi: Kučiće, usmeno narodno stvaralaštvo, bajke, Crni ovan, Crvene stine, Ni u drvo ni u kamen

Summary

This paper deals with the topic "Oral folk tales of the village of Kučiće". The aim of the paper was to define oral folklore and analyze these fairytales. Accordingly, the paper is divided into two parts. The first part of the paper begins with a theoretical part and consists of an introduction in which we talked about the origin of the fairytales themselves, after which we moved onto defining oral folklore based on professional literature. Then the second part of the paper contains the fairytales themselves and analyses of selected fairytales in which we will single out their motifs and symbols. Finally, we move onto the conclusion of the paper in which we will present the most important facts of this paper and the very conclusion we came to with them.

Keywords: Kučiće, oral folklore, fairy tales, Black ram, Red rocks, Don't bump into a tree nor hit the ston

1. UVOD

U ovom završnom radu govorit će se o usmenim narodnim bajkama sela Kučiče. Selo Kučiče malo je mjesto u Dalmatinskoj zagori koje se nalazi na visoravni uz rijeku Cetinu. Prvi se put spominje 1315. godine u darovnici kneza Jurja Šubića. Kučiče je od grada Omiša udaljeno svega petnaestak kilometara te po zadnjem popisu stanovništva broji nešto više od šesto stanovnika. Iako naizgled malo selo, veoma je tradicijski orijentirano te je bogato kulturno-povijesnom materijalnom i nematerijalnom baštinom.

Slika 1. Satelitska snimka sela Kučiče

Izvor: <https://www.kucice.hr/index.php/title-1>

U završnom radu odlučila sam pisati o usmenim narodnim bajkama ovoga sela zbog toga što smatram da su bajke iznimno vrijedan dio kulturno-povijesne baštine. Od mnoštva bajki koje se u selu Kučiče prepričavaju s koljena na koljeno odabrala sam tri bajke koje su se meni najviše svidjele te ću ih u nastavku rada analizirati. Također, u

ovom završnom radu govorit će se i o usmenom narodnom stvaralaštvu kao takvom te o njegovu značaju u književnosti.

Prilikom prikupljanja bajki obratila sam se Mariji Šarac. Marija Šarac rođena je 1970. godine u Kučićima, gdje se kasnije i udala. Po zanimanju je učiteljica razredne nastave u mjesnoj školi i jako drži do tradicijskih vrijednosti te je u slobodno vrijeme dosta istraživala usmeno stvaralaštvo sela Kučiče. Upravo zbog toga zna jako puno bajki, anegdota i pjesama sela Kučiče. Marija mi je bajke koje ću u radu analizirati ustupila u pisanom obliku. Ona je bajke prema usmenoj predaji zapisala i objavila u sklopu projekta „TRACE – Traditional children`s stories for a common future“ te na istoimenoj web platformi, dok se bajke u tiskanom obliku nalaze u brošurama koje su dodijeljene sudionicima projekta. Usmeno stvaralaštvo na području sela Kučiče nastajalo je na zavičajnom govoru i ikavici koja je karakteristična za Dalmatinsku zagoru. Marija je bajke zapisala onako kako su bile prepričavane, na zavičajnom govoru, a kao takve bit će analizirane i u ovome radu. Cilj je ovoga završnog rada analizirati usmene narodne bajke sela Kučiče prema karakteristikama značajnima za ovu književnu vrstu.

2. USMENO NARODNO STVARALAŠTVO

Književnost je vrlo važan element ljudskog života te je također i jedna od temeljnih značajki kulture. Čubelić (1990) naglašava kako su se tijekom povijesti razvijale dvije vrste književnosti. Jedna je vrsta pisana književnost – pisci su pisali u obliku pjesama, pripovijetki i ostalih književnih vrsta. O autorima pisane književnosti u većini slučajeva znamo sve važne informacije – kada i kako su stvarali svoja djela, što je na njih utjecalo te što su htjeli reći. Uz pisanu književnost kod mnogih naroda razvijala se i druga vrsta književnosti koja nije bila pisana rukom. To je književnost u kojoj su ljudi djela i primjere te književnosti međusobno prenosili usmenim putem te ih naknadno zapisivali: „Vrsta kazivanih ili pjevanih tradicijski uobličениh tekstova u živoj izvedbi ili u zapisu“ (enciklopedija.hr, *usmena književnost*). U usmenoj književnosti većinom ne znamo podatke o autorima tih djela i o načinu njihova postanka: „Te primjere obuhvaćamo izrazom narodne pjesme, pripovijetke, poslovice, zagonetke, zatim narodna retorika i teatrologija, ili se služimo potpunijim i pravilnijim terminom usmena narodna književnost“ (Čubelić, 1990, str. 8). Međutim, Bošković-Stulli (1978) naglašava kako je i pisanoj i usmenoj književnosti zajedničko to što oboje pripadaju području jezičnih umjetnina.

Nadalje, prema Botici (1998) u usmenu književnost ubrajaju se i zapisani usmeni tekstovi koji pokazuju izgled nekog izvedbenog oblika, bez obzira je li taj oblik nastao ranije ili neposredno uoči trenutka zapisa. Botica (2013) naglašava i važnost sjećanja u usmenoj književnosti, upravo zbog toga što su se važni sadržaji pamtili istovjetnim ponavljanjem i to u cijelosti, a ne u fragmentima, kako bi bili što točnije preneseni budućim naraštajima. Također, iznimno je važno napomenuti dvije karakteristike koje su presudne kod autonomnosti stvaralaštva usmene narodne književnosti. Prva je autonoman izbor motiva i tema koje predstavljaju samostalan svijet koji ne možemo pronaći u području pisane književnosti. Druga je karakteristika autonoman način obrade koji se, kako navodi Čubelić (1990), najviše očituje u vlastitom jezičnom izrazu.

Od iznimne je važnosti navesti kako su brojni primjeri usmene narodne književnosti nastali upravo na selu i u seoskom okruženju. Ove primjere najčešće su kazivali ljudi koji nisu pohađali školu: „...i od ljudi koji nisu bili školovani, tj. koji nisu stekli ono

obrazovanje koje se dobijalo pohađanjem škole i učenjem iz knjiga“ (Čubelić, 1990, str. 10). Možemo reći kako je usmena narodna književnost jednim dijelom i tradicijska književnost zbog toga što se u njoj nastoje sačuvati sve tradicijske vrijednosti te se, kao i tradicija, usmena narodna književnost stvarala postupno: „...načinima od usta do usta ili su ih narodi u davnini, a katkad i pojedinci selidbom prenijeli i adaptirali u novoj sredini“ (Bošković-Stulli, 2000, str. 152). Tijekom povijesti za usmenu narodnu književnost javljaju se brojni i različiti nazivi. Među prvim nazivima ističe se naziv „pučka pjesma“ te „pučka pripovijetka“. U ovim nazivima puk označava neurbanu odnosno seosku sredinu koja predstavlja autora tih književnih primjera. U kasnijim se vremenima često pojavljuje naziv „seljačka pjesma“ odnosno „seljačka pripovijetka“, dok se za poslovice koristi termin „seljačka mudrost“. Čubelić (1990) navodi kako se uz navedene nazive u 18. stoljeću pojavljuju i nazivi „anonimna književnost“ te „tradicionalna književnost“. Početkom 19. stoljeća usvaja se naziv „narodna književnost“, a u najnovije vrijeme pojavljuje se naziv „folklorna književnost“. Ipak, za ovu vrstu književnosti najbolje odgovara naziv „usmeno narodno stvaralaštvo“ i „usmena narodna književnost“.

Usmena narodna književnost odnosno usmeno narodno stvaralaštvo, kako sama riječ kaže, nastala je u narodu: „Usmena je književnost najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja jezičnim medijem“ (Kekez, 1986, str. 133). Prilikom stvaranja usmene narodne književnosti narodni stvaraoci najčešće su odabirali teme i motive koji su u tom trenutku zbog nečega bili važni. Najčešće su se zbog nepoznavanja i nerazumijevanja prirodnih pojava i događaja u raznim pričama i pjesmama stvarala vjerovanja u različita mitološka bića. Te su priče također služile i kako bi se izazvao strah kod djece, ali s ciljem da se djecu zaštititi od opasnosti u koju bi se ona mogla dovesti. Tako se usmeno narodno stvaralaštvo izgrađivalo postupno, određenom logikom te pomno biranim temama i motivima. Primjeri koji su bili prepričavani ocjenjivala je isključivo sredina kojoj su se prepričavali i to tako da je određene primjere zadržavala i njegovala, dok su se drugi primjeri prepuštali zaboravu. Naposljetku možemo reći kako usmeno narodno stvaralaštvo nije ostalo u prošlosti, već se njeguje među ljudima određene sredine u kojoj je nastalo: „...usmena književnost nije samo relikv prošlosti već se prirodno uklapa u ukupnost života neke sredine“ (Botica, 2005, str. 127).

3. BAJKE

3.1. CRNI OVAN

„Kad udari litnja žega pa gori nebo i kamen i ništa više u suvoj zemji ne reste svi iđu Cetini. Uz Cetinu su i za najžešći vrućina ledine zelene, a šta si posadijo možeš zalivat do mile voje. Živina se ladi u ladovini i napoji na Cetini i potoku. A popodne kad je živina već sita i leži, a vrućina popusti, dica bi učila plivat. Didovi bi ji zavezali konopčićon da ji voda ne odnese pa je tako malo po malo svako dite naučilo plivat.

Cetini se dolazi ranon zoron, prije vrućine. Kako se diže sunce na nebu nije lako radit ni tako blizu vode. Svi čekaju čut zvono koje se ne čuje s Crkve iz sela (jer je poje duboko u kanjonu), nego se čuje od crkve s druge strane Cetine di je blaži kanjon, a crkva na visokoj stini, iznad Studenaca, pa se vidi i čuje svugdi uokolo. To zvono označava najvažniji dio dana. Rađa se prikida, judi se krstu, onako umorni od truda i kopanja. Žene od branja jabuka i trišanja.

Zvoni podne. I strašno jako se čuje zvono, ko da je iznad glave. Svi zvukovi odjedanput zamuknu i samo ta jaka zvonjavina prikrije kanjon i poje uz Cetinu.

E baš u tom trenu triba sist oko panja, prikrstit se i ručat. To svi znaju i niko ne smi postupit drukčije. Sva dica odavno znaju kako je opasno ne učinit u to vrime baš tako. Ne znaju zašto, to se ne govori... A svi znaju...

Uvik među dicon ima oni koji ne volu slušat šta im se govori. Tako i ovde od puno dice, baš on, mali Josip je mora radit onako kako je on tijo. Ne samo da nije sijo i prikrstio se, nego je, što je najgore, otiša još dok je zvonilo podne pravo u Cetinu. Mislijo je kako mu mater govori ako ode vruć u Cetinu da će ga puntat ili uvatit grč pa se utopit. To mu se činilo ko neka priča za malu dicu.

Malo je nogon zagazijo i gleda u vodu, skinijo se i tio okupat... A onda je diga pogled... Na srid Cetine leži crni veliki ovan. Oči crne ko noć svjetlucale se od sjaja vode i sunca u tom vedrom, vrućem litnjem danu. Rogovi crni, veliki i savijeni ko neke dvi velike debele kjuke. A crno runo se svjetluca od kapi koje vrcaju priko brzaca na Cetini. Leži ovan i gleda maloga. On, zanimio od stra, pa nije moga dozvat ćaću ni mater ni starijeg brata... I dok je tako sta bez glasa nije moga ni mislit ni micat se. Ovan na sri

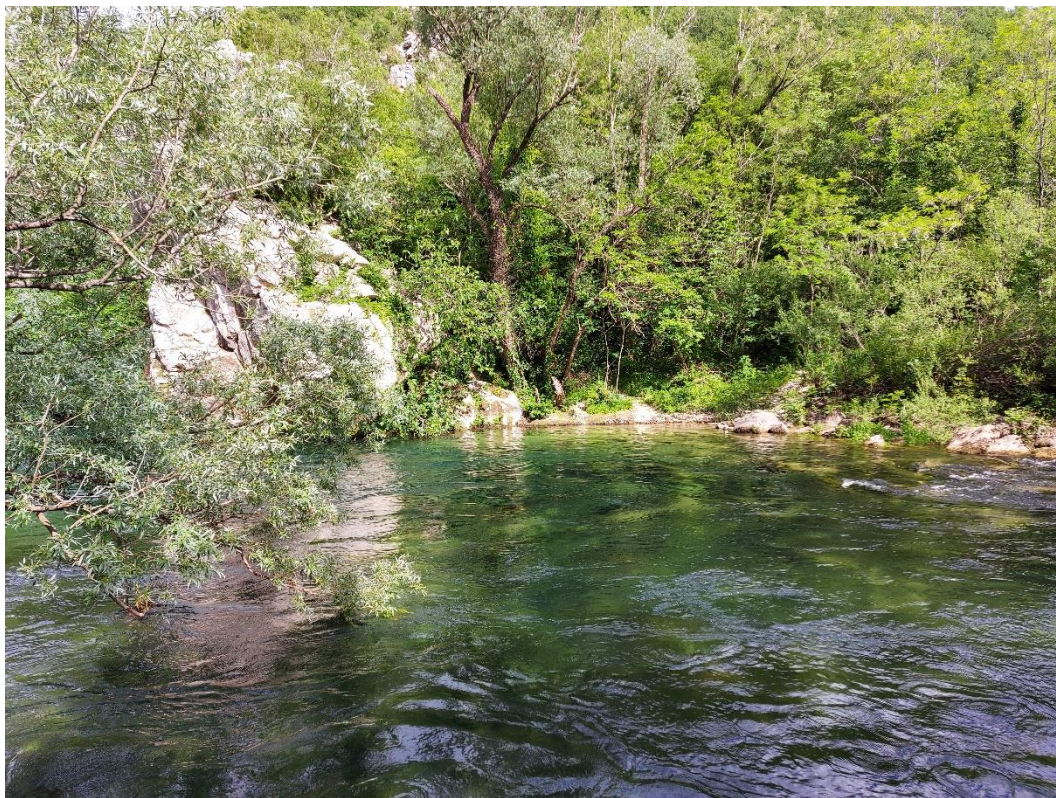
Cetine i daje mirno leži i gleda ga strašnin pogledon. U dilu razuma koji mu je osta, sitio se kako bi čuju priču na kominu, zimi, kad su stariji mislili da spava, a on sam mislijo da sanja, kako onaj ko u podne ugleda ovna na Cetini mora bit brži od njega i doć kući, stat u kući i ne izlazit tri dana i tri noći, inače mu nema života!

Sitijo se kako bi govorili da će onaj ko ga vidi poludit ili umrit. A od oni koji su ga dosad vidili samo jedan uspio doć kući. Svi drugi su došli do Velike ploče (po puta do Cetine) i tu su ji našli.

Sve je drugo u tom trenu zaboravijo samo se toga sitijo, i čin su ga noge, onako treskave od stra, poslušale poletio mali po konja na ledinu, i gol zajašio pa tiraj konja uzbrdo. Tira ga je krikovima i konopon. Nije se usudijo pogledat je li onaj ovan za njin krenijo. Zna je, ako ga još jedan put pogleda u oči onin strašnin pogledon da svakako neće to priživit. Leti konj, na toj strašnoj žegi, mokar a Josip leden od stra koji ga nemilice trese. I ježi mu se koža po leđima jer je siguran da je ovan iz njega. Najveću uzbrdicu su prošli i već bili blizu kuća, kad je starac koji je iša s potoka kući ugleda taj prizor!

Kad je ugleda konja s kojeg se para u sri lita u sri podne diže i u toj pari golog momčića koji je modar od stra i kriči i tira konja. Poplašio se starac i mislio kako neka zla sila trči prema kućan. Odlučio zaustavit zlo pa sta nasrid prašnog puta i diga obe ruke u zrak. U jednoj ruci mu šćap, drugon se prikrstijo i zavika ne bi li odvratio to što leti u pari i prašini, od zaseoka. Kad je on zavika, izbezumjeni, pristravjeni konj poleti još brže jer je osjetio da je blizu njegova pojata i da je mukan sigurno kraj. Taj galop konja se čuju puno prije nego je konj doša do pojate, pa Josipov stric izađe pogledat kakva je to buka u podne. Ima je šta vidit. I on je na prvu promislijo kako nika zla sila dolazi. Kad malo boje pogleda, uz zadnju uzbrdicu do kuće leti njihov konj a na njemu mali. Zva je on konja imenon da se zaustavi, ali konj onako umoran i poplašen nije sta ni na poznati glas. Nego s uzbrdice put pojate. A stricu prođe kroz glavu kako je za ulaz na konju u pojatu Josip već prevelik, taman za glavu. Brzo se okrene stric i zgrabi Josipa sa konja a konj taman ispod parapeta uša na svoja jaslja. Da je stric malo zakasnijo, Josip bi pravo glavon u parapet u onoj brzini...

Spasijo je stric Josipa. Nije Josip izlazijo iz kuće tri dana i tri noći. Sluša je sve šta su mu rekli da mora. Zna je zašto, kad zazvoni podne triba sidit ispod zida u ladu, prikstit se, ručat i odmorit i ne ić do vode.“ (Prema predaji Marije Šarac.)

Slika 2. Mjesto na kojem se pojavio Crni ovan

Izvor: osobna arhiva

NEPOZNATE RIJEČI:

žega – vrućina, poje – polje, rađa – posao, tijo – htio, kjuke – kuke, zanimio –
zanimio, stra – strah, dilu – dijelu, sri – sred, kriči – viče, šćap – štap, nika – neka, pojate –
staje

3.2. *CRVENE STINE*

„Pri samom kraju toka Cetine, brze i zelene krške rijeke, diže se Mosor, planina siva od kamena. Nema bogatih šuma kakve bi priličile takvoj planini. Na desnoj je obali Cetine. Onako svisoka kao da je čuva i gleda. Taj pogled je jednako kamen kao i sama planina. Sve oluje, koje se valjaju prema selima raspršenim podno Mosora i druge strane Cetine, krenu s vrha planine. Mračne i pune munja, gromova i strašnog vjetra pa prijete poljima i trudu težaka.

A tamo gdje se ljube dno Mosora i nemirna Cetina stijene su nešto drugačije. Od samog dodira tih moćnih i hladnih stijena sa bistrom, bučnom vodom, stijene se promijenile a na tom dijelu Cetina smirena teče prema sljedećem opasnom slapu. Čudno je i vidjeti usred tog sivila stijene koje se nježno crvene u tom surovom kanjonu. I baš u tim stijenama mnoštvo je pećina i izvora koji za velikih kiša krenu u visokim slapovima u sam kanjon.

Ljudi oduvijek gledali prema Mosoru kako bi se pripremali za kakvu neveru ali nekako znali da i planina gleda njih. Znali su oni da kamen nema oči i da tamo visoko mogu živjeti samo vile o kojima znaju od kada znaju za sebe.

Nije se narod bojao vila. U njih se samo ne treba dirati. One imaju svoje zakone koje običan čovjek i ne treba razumjeti. Samo ih poštovati.

Mala Mare je bila lijepa djevojčica, pletenice joj bile ko ruke. Još kad je bila mala vidjelo se da je spretnija od drugih. Kad je trebalo spasiti iz vode ili s kamena neku kozu ili janje, ili prevesti natovarenog konja preko potoka ona je tu bila prva.

Njeni svirci od jasena su najljepše svirali, iako su joj prsti bili mali za izraditi tako nešto, pa bi ona svirala i već tako mala plesuckala po ledinama dok je čuvala blago. Nije je mater puno vikala jer je Mare bez straha pomogla prati vunu u Cetini a nije se bojala ni preko stramputica sama odletiti kući, pa i na konju, i donijeti šta treba. Usput bi nalazila najljepše cvijeće i davala ga mater.

Uvijek dok je plesala, svirala i umirivala konja pod teretom imala je osjećaj da je netko gleda. Često bi se okrenula i nije bilo nikog. I imala je osjećaj da taj pogled nije iza nje, nego iznad nje. Nije se ježila od tog pogleda nego bi uprla svoj prema gore, prema planini ne bi li ugledala tko je gleda.

Rasla je Mare i došlo njeno vrijeme skupa s drugim curama plesat u kolu. Plesala je ona, pjevala i glasno se smijala. Njeno pjevanje i smijeh su odjekivali, nije do druge strane Cetine, ali njoj se činilo da se nekad stapaju sa hućanjem rijeke, pa se svi zvukovi odbijaju o Crvene stijene na drugoj strani. I nekad joj se činilo da bi se vratili do nje ali drugačiji, sa riječima koje nije razumjela, tihom pjesmom koju nije poznavala ali joj bile nekako mile i činile joj se kao tajna koju treba čuvati, ali ne strašna tajna koja opterećuje nego kao poseban dar kojeg ne smije izgubiti ni dijeliti.

Takvih trenutaka u Marinim danima bilo sve više. Tihi šapat ju je pratio dok je sama plesala i pjevala. A taj šapat je bio mekan, topao... Ponekad bi prepoznala tihi razigrani smijeh. Riječi nije razumjela. To se nikada nije događalo dok je bila s drugima. Najjasnije je sve bilo dok bi išla s konjem na pašu ili pojilo. Pa bi se šum vjetra kroz onu veliku grivu za koju se držala, pretvarao u poznati zvuk nepoznatih riječi i veseli smijeh.

Neke žene u selu su znale dobacit neko upozorenje, kao dobronamjerno... Ne pleši Mare toliko, ne rasplići kose... Ostavi se konja... Vidit će te vile. Opasno je to. A ona nije slušala. Ništa zlo nije vidjela u tome što je sve to voljela. A nije se htjela odreć ni onih neobičnih pjesama, riječi i smijeha...

Jedne ljetne večeri svi se vraćali iz polja a nebo crveno i zemlja tvrda od suše što ju je stegla, ostala Mare malo duže kod Cetine odmorit se kraj vode, koju je silno voljela, a znala je kad je sama da će možda i oni koji joj pjevaju pjesmu doći do nje, pa će malo uživati u pjesmi pa lagano na konju kući.

Odjednom začuje zvuk kopita ali ne jednih, jer je ona to znala raspoznavati, nego desetke kopita kako idu u trku prema njoj. Pogleda ona svoga konja. On samo dignuo glavu ali se nije poplašio nego tiho zarzao i stresao onom lijepom grivom, kao kad sretne nekog poznatog. Onda se okrenula i ugledala desetak djevojaka. Ljepote kakve nije nikad vidjela. Haljine im bljeskaju kao voda i kradu ono crvenilo sunca na zalasku. Kose im duge i raspletene, lice bijelo, oči zelene ko voda Cetine... pa po ledini plešu i vrte se i smiju... Pjevaju zvukovima koji su Mari bili tek slutnja... U toj pjesmi odjekuje tiha jeka planine, žubor potoka i rijeke i pjesma slavuja. Gledala ih i pitala se kako čuje konje, a ne vidi ih. Tada spazi kad se u onom letu rub tih neobičnih haljina pomakne kako nisu stopala u tih bića nego kopita. Pa složno udaranje o tvrdu ledinu činilo najljepše kolo. Znala je da su to vile. Sjetila se što su joj žene govorile. Ali nije joj bilo žao. Pa ovako nešto ne bi nikad vidjela da ih je poslušala. Došle su vile zaplesat s njom jer su je gledale s

Poljičke strane dok je odrastala. Kako je hrabra i koliko voli svoga konja. Imala je sve što imati treba da bi te vile u kolo pustile. Potrčala Mare prema njima i plesala ljepše nego ikad u životu. Sad je i razumjela o čemu pjevaju. Vile se malo zaigrale pa i konju splele grivu, trčale s njim po poljima, iako je večer davno pala i uhvatila se noć. Zvijezde s neba i pun mjesec – vidjelo se ko po danu. Trčale do izvora, do Cetine, preko polja i ledina, preko stijena i potoka. Cijelu noć tako pjevale i plesale. Pred zoru konja u trku otpratile kući, a Maru povele sa sobom u pećine u Crvenim stijenama.

Tu večer kad ni Mare ni konj nisu došli kući, plakala mater. Pitala druge cure je li ih tko vidio. Nitko. Tražila i dozivala svoju kćer. Sjedila pred kamenim pragom na bančiću i gledala u zvjezdano nebo, molila Boga nadajući se da je svaki šum koji čuje korak njene kćeri. Tako je dočekala konja u trku pred zoru koji onako sav moker uđe u pojatu. Kako još nije svanulo ponada se ona da je i Mare došla. Uđe u pojatu za konjem i vidi da je nema. A onda malo bolje pogleda i ugleda pletenicu koja je za duplo duža od grive kakvu ljudska ruka sigurno ne može splesti. Znala je mater da su to vile. Srce joj se steglo. Znala je da je svako traženje uzaludno. Bude li se Mare svidjela vilama vratit će je. Ostalo je samo molit se da se tako i dogodi.

Sedam dana je Mare vitlala s vilama. Po noći, za mjesecine, plesala i pjevala. S njima se na izvorima umivala. A po danu u dubokim pećinama, visoko u stijenama spavala. Sad je već razumjela njihov jezik. Rekle su joj da nikad ne ostane ljudsko biće s njima živjeti. Vratit će je kući kad se ugasi svjetlo mjeseca. Za sve ono što je lijepoga doživjela ne plaća ničim, dobila je zbog svoje posebnosti, hrabrosti i dobrote. Vile su joj rekle biti uvijek na pomoć ako je netko u selu napadne, one će se osvetiti i zagorčati im život. Samo je jedan uvjet mirnog povratka. Ne smije nikada reći kako se dolazi do pećina u Crvenim stijenama Mosora ni što su vile zapravo. Mora šutjeti o tome kako žive i na koje bunare među ljude dolaze. Nije to Mari bilo teško jer iako je uvijek bila spremna pomoć ljudima nije im puno vjerovala, pa joj je čuvanje tajne bilo lako. A i nije nikako htjela razljutiti vile koje su joj sada bile prijateljice.

Vratila se kući sedmi dan. Umorna od plesanja, raščupane kose pune pletenica, rukavi i skuti pokidani... Zagrlila majku. Nije plakala. Bila je mirna. Ima svoje zaštitnice. A i u selu nisu puno pitali, samo su rekli:

Odnile je vile u Pojičke stine!

A ona proživjela miran život kojeg su krasile uspomene koje i nije željela ni s kim dijeliti.“ (Prema predaji Marije Šarac.)

Slika 3. Crvene stine

Izvor: osobna arhiva

NEPOZNATE RIJEČI:

natovarenog – nakrcanog, stramputica – zaobilazan put, uprla – uperila, bančić – mali drveni stolac s trima nogama, pojata – staja, vitlala – okretala (izvor: HJP), skuti – donji kraj ženske haljine (izvor: HJP), odnile – odnijele, Pojičke – naziv nastao od imena Poljička Republika, stine – stijene

3.3. NI U DRVO NI U KAMEN

„U jednom selu kraj rijeke Cetine živjela djevojčica, najmlađa unuka svoje bake. Prema svima je bila ljubazna. Razigrana djevojčica je bila omiljena među vršnjacima. Razlikovala se od njih jer je voljela sjediti i u društvu starijih i upijati njihove priče, čak i kada ih nije razumjela. Bila je pristojna pa bakine prijateljice nisu zamjerale što je dovodi sa sobom. Tako je veza najmlađe unučice i njene bake bivala sve jača kako je vrijeme prolazilo.

Djevojčica je odrastala u lijepu djevojku. Baka je pažljivo pratila tko je na nju bacio oko, a još više tko se svidio njenoj mizimici. Govorila joj je kako to mora biti netko tko će je voljeti baš takva kakva je, jer ako ne bude tako nikada neće biti sretna. Unuka je te riječi pripisivala velikoj bakinoj ljubavi i nije znala što to znači „voljeti te baš takvu kakva jesi“. Puno je savjeta još baka govorila svojoj unuci. Većinu je prihvaćala jer je baka sve objasnila osim onog „takva kakva jesi“. Kada bi je upitala baka bi joj odgovarala kako će znati značenje tih riječi kada dođe vrijeme i kako joj ona to ne može sada objasniti.

Svidio se unuci momak, iz njenog sela. Baka nije bila prezadovoljna i govorila je unuci kako on je dobar, ali nije za nju, jer se boji što će biti kada dođe njeno vrijeme. Unuka nije razumjela ali nije puno ni pitala. Onako zaljubljena molila je baku da ga prihvati. Opet baka ispuni svojoj unuci želju. Prošlo vrijeme sila, spremila se dota, došlo vrijeme za udaju. Pir je bio kao i svaki drugi: pun pjesme i veselja. Život se nastavio sasvim uobičajeno.

Vrijeme je prolazilo. Baka bila sve slabija. Govorila je unuci da će sve što ona zna i ima biti preneseno na nju – jer je najmlađa i najdraža njena unuka. Unuka tugovala za njom. Došlo njeno vrijeme. Ispratila unuka baku i svako brećanje zvona u dušu je taklo.

Nije prošlo puno vremena, unuka, po noći sve lošije spavala. Ujutro sve umornija izgledala.

Zabrinuo se muž njen, ali bi od teška kovanja u polju i ono malo hrane što bi bilo i malo dobrog vina nakon večere čvrsto zaspao. Ali mu je bilo sve više sumnjivo kako njegova žena izgleda. Jednu noć se naglo probudi i takne do sebe i shvati kako njegova žena nije u krevetu. Htio ju je čekati ali je zaspao. U zoru se probudio i njegova žena je mirno spavala.

Odluči sljedeći dan malo manje raditi, za večeru malo manje pojesti i malo manje vina popiti. Kad su legli, on se pravio da spava. Nakon nekog vremena, naravno tada nije bilo sata pa ne znamo točno kad, mlada žena se digne iz kreveta. Skine onu tešku spavaćicu od sukna i ode do komina. (Komin i spavaonica su uvijek bili blizu. Muž samo malo proćiri ne bi li vidio što ona radi). Žena uze crnilo s tava i bronzina i maže se dok god nije bila potpuno crna. Tada reče:

Ni u drvo ni u kamen

Već u Puju pod orije.

Kad je to izgovorila žena je nestala. Muž onako prestrašen ipak odluči slijediti je da vidi što to ona radi i gdje ide. Lako je bilo skinut spavaćicu i namazat se čađom, ali u onom strahu nije zapamtio što je točno rekla pa izgovori:

I u drvo i u kamen

I u Puju pod orije.

Nađe se odjedanput vanka a udara u svako drvo i u svaki kamen. Nisu udarci bili baš lagani. I tako ga nosio neki vijar i udara ga sa svih strana. Sav izubijan odjedanput stane iza neke stijene. Prepozna mjesto. Tu je bilo najviše orija, to svatko zna. Ali ono što nitko nije znao da se tu po noći družu vješte žene koje znaju kako doći a nijedna nije bila izubijana kao on. Gledao on njih tako u čudu i veliku strahu, nije mogao zamisliti da je tu, među vješticama i njegova dobra žena.

One su sjedile u krugu, pjevale neke tihe pjesme, smijale se iza svega glasa. Na sredini kruga bila je zapaljena vatra koja je svako malo pucketala, kako već vatra na kominu pucketa, samo puno jače i svjetlije. Na toj vatri veliki bronzin iz kojeg se dimilo. Svako malo jedna od njih je ubacila u bronzin nešto od čega bi dim bio još jači pa se širio dalje od kruga gdje su one sjedile. Osjetio čovjek kako ga dim i mirisi mantaju i smanjuju onaj strah koji ga je bio sasvim obuzeo, pa bi se i on smijao ali je znao da one ne smiju shvatiti da je on tu i jedva se suzdržavao. Ta ritmična buka ga pomalo uspavala pa je na neko kratko vrijeme i zaspao.

Onda je najednom čuo dole iz sela kako pivci pivaju. Sve stade, svi drugi zvukovi. Odjednom sve one žene prekrivene crnilom i čađom, jedna po jedna pretvori se u plamenu kuglu i svaka odletjela u pravcu odakle su došle. Svaka prema svome selu prije zore i zvijezde Danice u najtamnijem dijelu noći. Ko da su s neba zvijezde odlučile otić prema zemlji. Koliko

ga je čudilo ovo prije što je vidio, ovi plamenovi koji lete su ga još više prestrašili. Gledao je i nije se mogao pomaknuti.

Bližila se zora. Sunce se već naziralo. Tek tada se malo razbistrio i postao svjestan da je u po planine namazan čađom i bez odjeće. Sjeti se riječi, ali već je bilo prekasno. Previše je bilo svjetla da bi vijar doša po njega. Svanuo je dan a on je, skrivajuć se u strahu da ga netko ne vidi, nekako pokušao doć do svoje kuće. Nije to bilo lako. Vodarice u to vrijeme idu do izvora po vodu. Djeca vode blago na pašu a marljivi težaci već se spremaju u polje.

Veći dio sela je prošao i bio blizu svog zaseoka. Tamo ga ugleda njegov kum . Kad ga je vidio onako golog, crnog i punog modrica i ogrebotina, nije ga prepoznao pa se počeo od straha krstiti i moliti na sav glas. Rekao mu ovaj da mu je on kum i samo da ga uvede u kuću i nečim ogrne pa da će mu sve reć. Kad se oporavio od silnog straha i prepozna mu glas, kum ga primi, ogrne i sve sasluša.

Virova je kum svome prijatelju i sam se sjetio što je tu noć doživio. Trebala mu se otelit krava pa se diga prije zore u pojatu vidit i proša kraj susjedine kuće, a svića ko da se zapalila jače nego ikad pa je jasno vidio susjedu u kući kako se prije zore i Danice umiva pa po kući mete.

Kad je došao kući, žena, sva u strahu di je nesta, potrči mu u susret i vidi ga cijelog izubijanog. A on joj reče:

I u drvo i u kamen

I u Puju pod orije.

Svaku večer je sakriva tave i bronzine. Žena više nije bila neispavana, ali ni vesela kako je do tada znala biti. Sjetila se svoje bake i što znači „takva kakva jesi“. (Prema predaji Marije Šarac.)

Slika 4. Mjesto na kojem su se okupljale vještice

Izvor: osobna arhiva

NEPOZNATE RIJEČI:

mizimici – miljenici, dota – miraz (izvor: HJP), pir – svadba, brecanje – lupanje jezička zvona u jednu stranu kojim se stvara tužna zvonjavina, sukno – tkanina od vune, komin – ognjište, proćiri – proviri, bronzin – bakreni lonac, vijar – divlji vjetar, orija – oraha, izubijana – izudarana, pivci – pijetlovi

4. ANALIZA BAJKI

U nastavku ovoga završnog rada analizirat ću usmene narodne bajke sela Kučiće prema karakteristikama koje su značajne za ovu književnu vrstu. Sama riječ „bajka“, navodi Pintarić (1999), dolazi od riječi „bajati“, što bi značilo čarati. Težak (1997) definira bajku kao svaku priču u kojoj je slika svijeta izgrađena na nadnaravnim elementima i u kojoj je sve moguće. Prilikom analiziranja bajki koristit ćemo se elementima koje Propp (1982) u svojoj knjizi „Morfologija bajke“ navodi kao najvažnije za potpunu analizu bajki, a to su funkcije likova, elementi za međusobno povezivanje funkcija te motivacija koja navodi na određene postupke. Propp (1982) navodi kako bajke najčešće započinju udaljavanjem jednoga od članova od kuće, a zatim se junaku izriče zabrana koja se naposljetku prekrši. Također, sami tijekom radnje motivira likove na određene postupke te uvjetuje i pojavljivanje drugih likova u bajci.

Usmene narodne bajke sela Kučiće najčešće su se slušale i prepričavale u zimskim večerima kada bi se ljudi nakon cjelodnevnog posla okupili uz vatru te bi nakon večere djeci pričali bajke i anegdote iz života. U današnje se vrijeme ove bajke vrlo rijetko slušaju, prvenstveno zbog toga što ih vrlo malo stanovnika zna, ali i zbog toga što novije generacije nisu zainteresirane za kulturno-povijesnu baštinu sela. Marija Šarac ove je bajke prikupila prema usmenoj predaji svoje bake te ih je sačuvala zapisavši ih u izvornom obliku, onako kako su bile prepričavane. Ljepota usmenih narodnih bajki sela Kučiće u tome je što se radnja bajki odvija na stvarnim mjestima koja su lako dostupna ako ih se želi posjetiti. Također, likovi koji se pojavljuju u bajkama uistinu su u prošlosti živjeli u selu pa zbog toga ove bajke djeluju realističnije te su samo događaji koji su u njima prikazani ustvari izmišljeni. Iz navedenih bajki možemo vidjeti kako je u tadašnje vrijeme u obiteljima bio zastupljen tradicionalni odgoj prema kojem su djeca bila dužna poštovati roditelje i njihove naredbe. Postavljena pravila nisu se smjela kršiti, a ako bi se to dogodilo, slijedile su određene posljedice. Iz bajke *Ni u drvo ni u kamen* možemo vidjeti kako je u bračnim zajednicama glavnu riječ imao suprug, dok je supruga bila podređena. Također, u bajkama se opisuje način na koji su ljudi u selu živjeli. U bajkama *Crni ovan* i *Crvene stine* zaplet radnje počinje nakon odlaska iz polja koje se nalazilo u blizini Cetine. Iz toga možemo vidjeti kako su tadašnji ljudi bili težaci koji su u to vrijeme živjeli samo od rada u polju. Ovdje se također možemo osvrnuti i na elemente analize koje Propp (1982) navodi u svojoj „Morfologiji bajke“, a koje možemo naći u svim trima

bajkama. Propp ističe kako zaplet započinje udaljavanjem jednog lika od kuće ili kršenjem određene zapovijedi. Važno je naglasiti kako se zaplet ne događa odjednom, već nas pripovjedač, opisujući određene situacije, postupno uvodi u sam zaplet. Osvrćući se na Proppovu „Mofrologiju bajke“, u ovim bajkama možemo pronaći i motive koji navode lik na određene radnje. U bajci *Crni ovan* kao glavne motive možemo navesti zvuk zvona koji simbolizira zabranu, naredbu koja se ne smije prekršiti te motiv crnoga ovna koji svojom pojavom nagovještava početak zapleta. S druge strane, u bajkama *Crvene stine* i *Ni u drvo ni u kamen* ne pronalazimo motive koji simboliziraju zabranu, već se u njima pojavljuju motivi karakteristični za čudesni događaj. Upravo čudesni događaj bajci daje smisao, odnosno postiže to da se čitatelj ili slušatelj zapita što će se dalje događati te na taj način biva uveden u daljnji tijek radnje. U bajci *Crvene stine* kao motiv čudesnog događaja možemo navesti situaciju u kojoj Mala Mare počinje čuti riječi koje ne razumije, dok je u bajci *Ni u drvo ni u kamen* čudesni događaj kada žena izgovori određene riječi i nestane. U ove dvjema bajkama također možemo pronaći i motive koji se pojavljuju u većini bajki, a to su vile i vještice. Vile u bajkama gotovo uvijek predstavljaju nešto dobro, dok vještice simboliziraju nešto negativno. U bajci *Crvene stine* vidimo kako su žene Malu Maru plašile vilama, odnosno kako su ih predstavljale kao nešto loše. Međutim, na kraju bajke vile se pokažu kao iznimno dobre tako što vrate Maru kući, ali joj obećaju i zaštitu za cijeli život. Iz navedenih bajki možemo vidjeti kako pripovjedač u svim bajkama koristi isti stil pripovijedanja – bajku započinje opisom. U bajkama *Crni ovan* i *Crvene stine* pripovjedač stavlja naglasak na opis mjesta radnje, dok je u bajci *Ni u drvo ni u kamen* u središtu opis glavnoga lika. Također, vidimo kako u svim trima bajkama pripovjedač pripovijeda u trećem licu, dok se dijaloz i monoloz samih likova pojavljuju vrlo rijetko. Ovdje se također možemo osvrnuti i na sintaksu i stil analiziranih bajki. Iz bajki vidimo kako se pripovjedač velikim dijelom koristi kraćim rečenicama u kojima se glagol najčešće pojavljuje na zadnjem mjestu u rečenici. Također, koristi se i mnoštvo epiteta kojima se nastoji obogatiti opise mjesta radnje i samih likova. U bajkama *Crvene stine* i *Ni u drvo ni u kamen* pripovjedač karakterizaciju likova započinje opisom fizičkoga izgleda glavnoga lika te se nakon toga osvrće na određene osobine, dok u bajci *Crni ovan* karakterizaciju započinje osobinama glavnoga lika te o fizičkom izgledu zapravo ne saznajemo puno. Možemo također vidjeti kako se u bajkama *Crvene stine* i *Ni u drvo ni u kamen* zapostavlja karakterizacija sprednih likova, dok se u bajci *Crni ovan* sporedni lik u potpunosti fizički opisuje. Kada je o likovima riječ, vrlo su nam važni i

njihovi osjećaji, no u ovim bajkama osjećaji likova izravno se ne navode niti se o njima puno govori, već o njima saznajemo iz određenih situacija koje se u bajci prikazuju.

Kada govorimo o funkcijama likova, možemo reći kako u svim bajkama pronalazimo drugačije funkcije. U bajci *Crni ovan* nailazimo na funkciju kršenja zabrane. Glavni lik, Josip, krši zabranu tako što ulazi u Cetinu kada ne bi smio te time mijenja tijek same radnje. Nakon kršenja zabrane u bajci se uz navedeni lik javlja i lik koji u ovom slučaju stvara zaplet bajke, a to je upravo crni ovan. On motivira glavnog lika na određene postupke, u ovom slučaju bijeg. Na kraju bajke pojavljuje se lik koji ima funkciju junaka, a to je Josipov stric koji spašava glavnog lika od smrti i time mijenja očekivani završetak bajke. U bajci *Crvene stine* možemo vidjeti kako se ne pojavljuju uobičajene funkcije likova koje Propp (1982) navodi, u kojima se netko od članova udaljava od kuće i pri tome junaku izriče zabranu koju on krši. Ovdje se upravo glavni lik, Mala Mare, udaljava od kuće, nakon čega slijedi zaplet bajke. Pri kraju bajke pojavljuje se novi lik, a to je Marina majka kojoj funkcija nije mijenjanje tijeka radnje, već nas ona samo dodatno informira o tome gdje je Mala Mare. Na kraju bajke pojavljuje se funkcija lika vila koje Mari postavljaju uvjet koji ona treba ispuniti prije nego što je vrate kući. U bajci *Ni u drvo ni u kamen* lik bake vrši funkciju lika koji izriče zabranu. Međutim, ta se funkcija mijenja kada unuka upozna momka kojeg baka u početku nije odobravalala jer je smatrala da nije za nju, ali naposljetku dopušta unuci da se uda za njega. Na samom početku zapleta bajke imamo funkciju lika u kojoj se glavni lik udaljava od kuće što nas dovodi do vrhunca zapleta koji kod lika muža stvara motivaciju koja se iskazuje na kraju bajke. Na kraju bajke pojavljuje se funkcija lika muža u kojoj muž svaku večer od žene sakriva lonce kako žena ne bi mogla ići vješticama te vidimo kako je ova funkcija lika na neki način zapravo izricanje zabrane junaku koje se u ovom slučaju događa na kraju bajke umjesto na početku.

5. ZAKLJUČAK

U ovom radu govorila sam o usmenom narodnom stvaralaštvu te sam analizirala usmene narodne bajke sela Kučiće. Definirala sam usmeno narodno stvaralaštvo te sam navela kako se ono razvijalo. Također, izdvojila sam što pojedini autori smatraju važnim vezano uz usmeno narodno stvaralaštvo te sam ukazala na nazive usmenog narodnog stvaralaštva kroz povijest pa sve do danas. Nadalje, u analizi bajki najprije sam se osvrnula na to što je zapravo bajka te sam ju definirala. Potom sam navela karakteristike koje su važne za analizu bajke te sam naposljetku prešla na analizu navedenih bajki. Prilikom analize svake pojedine bajke naglasak sam stavila na ljepotu i zanimljivosti koje krasi ove usmene narodne bajke. Zatim sam izdvojila najvažnije motive i funkcije likova u bajkama. Iz analize bajki možemo vidjeti kako se svaka od triju bajki, bez obzira na to što potječu iz istoga mjesta, na neki način razlikuju. Iz bajke *Crni ovan* izdvojila bih činjenicu da autor odnosno pripovjedač ove bajke u cijeloj bajci stavlja naglasak na opis mjesta i vremena radnje, dok je sama radnja bajke gotovo do samoga kraja zapostavljena. Tek se pri kraju bajke događa zaplet iz kojeg u konačnici možemo izvući pouku. Također treba naglasiti kako se i element čudesnog u ovoj bajci događa tek na samom kraju. Nadalje, u bajci *Crvene stine* kao glavni motiv možemo izdvojiti vile koje u ovu bajku unose element čudesnog, nadnaravnog. I u ovoj bajci možemo vidjeti kako se na početku autor bazira na opisu, ali ovdje se zaplet događa mnogo ranije nego u prvoj bajci. Bajka *Ni u drvo ni u kamen* najviše se razlikuje od prvih dviju te je radnjom najsličnija većini bajki. Likovi koji su značajni za radnju u ovoj se bajci uvode odmah na početku. Isto se tako odmah na početku čitatelja odnosno slušatelja pokušava navesti na razmišljanje i propitkivanje. Također, radnja ove bajke zapliće se vrlo rano te na kraju ima veliki preokret. Iznimno je važno naglasiti i to da u ovoj bajci imamo dva motiva koji u bajku unose element čudesnog odnosno čarobnog, a to su vještice i čarobne riječi.

Iz svega navedenoga možemo vidjeti kako svaka bajka ima određenu formu i elemente koji ju čine bajkom. Uočavamo da usmene narodne bajke, iako su nastale u narodu koji, pretpostavimo, nije bio školovan, mogu biti jednako kvalitetne i vrijedne kao i bajke nekih poznatih autora. Nadalje, iz analize usmenih narodnih bajki sela Kučiće vidimo da se svaka pojedina bajka razlikuje po formi i izvedbi te po prikazanim motivima. Također, ove se bajke razlikuju i od bajki nekih poznatih autora, ali bez obzira na to sadrže elemente čudesnog koji ih čine bajkama. Isto tako, iz analize bajki možemo pretpostaviti kako su

ove bajke nastale prvenstveno kako bi djecu zaštitile od opasnosti. To zaključujemo po motivima koji se u bajkama pojavljuju, ali i po iskazima pojedinih likova. Iz svega navedenoga možemo utvrditi kako bajka ne treba isključivo pratiti definiranu formu, već može biti i drugačije osmišljena. Pritom je, naravno, iznimno važno da bajka sadrži elemente i motive čudesnoga jer su to glavni elementi koji bajci daju smisao i formu bajke. U konačnici, bajka može biti vrlo kvalitetna, bez obzira je li nastala usmenom predajom u narodu ili ju je napisao neki poznati autor.

6. LITERATURA

- Botica, S. (1998) *Lijepa naša baština: književno antropološke teme*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Botica, S. (2005) *Trajno živa usmenoknjiževna baština*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 42, No. 2, str. 127. – 154., Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
- Bošković-Stulli, M.; Zečević, D. (1978). *Povijest hrvatske književnosti: u sedam knjiga*. Knj. 1: *Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber: Mladost
- Bošković-Stulli, M. (2000). *Regionalne crte usmene hrvatske književnosti*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 37, No. 2, str. 151. – 162., Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku
- Čubelić, T. (1990). *Povijest i historija usmene narodne književnosti: historijske i literarno - teorijske osnove te genološki aspekti: analitičko-sintetički pogledi*. Zagreb: Ante Pelivan: Danica Pelivan
- Kekez, J. (1986). *Usmena književnost u: Uvod u književnost (priredili Zdenko Škreb – Ante Stamać)*, Zagreb: Globus
- Težak, D.; Težak, S. (1997). *Interpretacija bajke*. Zagreb: Divič
- Pintarić, A. (1999). *Bajke: pregled i interpretacije*. Osijek: Matica hrvatska Osijek
- Prop, V. (1982). *Morfologija bajke*. Beograd: Prosveta

MREŽNE STRANICE:

- Enciklopedija.hr* – <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=63417> (pristupljeno 15. svibnja 2021.)
- hjp.znanje.hr* (Hrvatski jezični portal) – <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristupljeno 28. srpnja 2021.)

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mogega rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)